

Лоюк Оксана Вікторівна

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, lov1207@ukr.net

СФОРМОВАНІСТЬ РІВНІВ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Надзвичайно важливого значення на сучасному етапі розвитку соціуму має проблема розвитку творчого мислення. На особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговує молодший шкільний вік, оскільки в цьому віці особливо активно формуються розумові дії, ціннісні орієнтації, активізуються мотиваційно-почуттєва та комунікативно-мовленнєва сфера. Тому найголовнішим завданням вчителя початкової школи є правильний, доцільний добір дидактично-виховних форм та методів, які б сприяли розвитку мислительної діяльності учнів. Ґрунтуючись на означеному, нами проведений формувальний експеримент, представлення результатів якого є метою статті.

У кінці проведення формувального експерименту нами було зроблено підсумкові контрольні зрізи. Завдяки зіставленню результатів констатувального та формувального етапів експерименту отримано можливість порівняти вихідні та кінцеві характеристики процесу розвитку творчого мислення молодших школярів. Порівняння проводилося на основі отриманих даних відповідно до виділених раніше критеріїв (мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-діяльнісного та комунікативно-креативного) та рівнів розвитку творчого мислення учнів початкової школи (репродуктивно-пасивного, репродуктивно-активного, самостійно-творчого).

Прикінцевий порівняльний зріз був проведений за методиками, аналогічними використуванню під час констатувальної частини експериментальної роботи: 1) за мотиваційно-ціннісним критерієм – методика діагностики усвідомлених мотивів навчання за І. Дичківською, методика «Незакінчені речення» М. Матюхіної, методика «Сходінки» за О. Родіною; 2) за інтелектуально-діяльнісним критерієм – стандартизована методика Е. Замбацявічене для визначення рівня розумового розвитку молодших школярів, методики «Таємний лист», «Логічні задачі» за А. Реаном, методика «Пошук невідомого предмета» за М. Матюхіною, методика «Піктограма» за О. Антошак; 3) за комунікативно-креативним критерієм – тести Вільямса (тест дивергентного мислення), творче завдання «Закінчити текст» А. Рахімова.

Характеризуючи якісні зміни за мотиваційно-ціннісним критерієм, слід відзначити значні зрушення у спрямованості учнів на самостійне виконання творчої діяльності – усвідомлення себе як здатного вирішувати проблеми життєдіяльності, що ґрунтується на отриманні задоволення від процесу та результату творчості. Це 13,7 % учнів ЕГ1 та 15,6 % учнів ЕГ2. У контрольних групах – це 10,5 % дітей КГ1 та 12,4 % дітей КГ2. Аналіз результатів діагностування усвідомлених мотивів показує, що у великої кількості дітей пізнавальні мотиви стали не лише засобами удосконалення діяльності, а й

проявами природних потенційних можливостей, що вказує на належність до репродуктивно-активного рівня: 65,3 % учнів ЕГ1, 66,7 % учнів ЕГ2 (для порівняння: 50,6 % учнів КГ1 та 51,5% учнів КГ2).

У ході аналізу завдання «Незакінчені речення» виявлено зростання кількості дітей експериментальних груп, що вміють встановлювати зв'язки між відомим та тим, що ще потрібно засвоїти (постановка мети майбутньої діяльності), уміють проектувати свою діяльність, висловлюють власні потреби та прагнення, визначають віддалені цілі, мають бажання дізнатися щось нове, оволодіти новими способами дій: 12,6 % дітей ЕГ1 та 14,6 % дітей ЕГ2 (самостійно-творчий рівень), 62,1 % дітей ЕГ1 та 63,5 % дітей ЕГ2 (репродуктивно-активний рівень). У контрольних групах результати значно нижчі – 9,5 % учнів КГ1, 11,3 % учнів КГ2 (самостійно-творчий рівень), 48,4 % учнів КГ1 та 49,5 % учнів КГ2 (репродуктивно-активний рівень). На жаль, доводиться констатувати, що не всі досліджувані змогли завершити запропоновані речення, висловити власні домагання – 42,1 % представників КГ1, 39,2 % представників КГ2, і лише 25,3 % представників ЕГ1, 21,9 % представників ЕГ2.

Аналіз завдання «Сходінки» засвідчує помітне підвищення в учнів експериментальних груп здатності до адекватної самооцінки: оцінювати власний рівень розуміння та засвоєння нового знання шляхом звернення до минулого досвіду; вербальне оформлення переживань, які супроводжували процес творчості. Самостійно-творчого рівня досягли 17,9 % учнів ЕГ1, 19,8 % учнів ЕГ2 та 14,7 % учнів КГ1 і відповідно, 16,5 % учнів КГ2. До репродуктивно-активного віднесли 65,3 % дітей ЕГ1, 66,7 % дітей ЕГ2, 52,6 % дітей КГ1 та 53,6 % дітей КГ2. Однак зазначимо, що 16,8 % респондентів ЕГ1 та 32,7% респондентів КГ1 притаманна завищена самооцінка, тоді як занижена самооцінка спостерігається у 13,5 % представників ЕГ2 та 29,9% представників КГ2. У вихованців контрольних груп отримані результати значно нижчі.

Якісні зрушення розвитку мотиваційно-ціннісної складової забезпечувалися завдяки впровадженню в навчально-виховний процес початкової школи таких вправ: «Добре – погано», «Незакінчені речення», «Абетковий суп», «Коло вражень», «Вершина успіху», «Машина часу», «Озвучування», «Переказ», «Передай думку іншими словами», «Що було, що буде?», «Алгоритм дії», «Переказ, опираючись на ... », «Скороти», «Скринька скарг», «Кути», «П'ять слів – три слова», «Мікрофон», «Продовж речення», «Так – ні», «Кубування», «Переплутанка», «Припущення», «Що далі?», у ході таких виховних заходів: родинне свято «Відчувати – найважливіше», екологічний експрес «Шануй, люби, оберігай», цикл годин спілкування «Духовне «Я»: як його виховати?», дискусія «Секрети вихованості», дискусія «Для чого людині здатність творити?», театралізоване дійство «Незвичайні бажання», дитячий ранок «Сьогодні іменини в моєї Вінниччини», цикл бесід «Якщо трапилась біда ... », ситуації для роздумів «Я – людина», «Я приймаю рішення», «Моє майбутнє», проект «Плекаймо рідне село», екопроекти «Брати наші менші», «Віконечко у природу», фотовиставка «Сторінками спостережень», театралізоване свято «Подорож краплинки по планеті», обмін

думками «Якими є мої бажання?», уявна мандрівка до зірок, пізнавальна вікторина «Світ навколо нас», екскурсія у природу «Дерева, кущі, трав'янисті рослини», година спілкування «Яким має бути твій режим дня?», цикл бесід-роздумів «Навіщо ... ?», «Звідки ... ?», пізнавальна розминка «На планеті Чомусиків?».

Стосовно якісних змін показників за інтелектуально-діяльнісним критерієм, ми дійшли таких висновків. Результати аналізу методики Е. Замбацявічене для визначення рівня розумового розвитку молодших школярів дозволяють стверджувати про покращення здатності учнів експериментальних груп виділяти суттєві ознаки предметів та явищ, встановлювати логічні зв'язки та відношення між поняттями, робити висновки. Також результати означеної методики засвідчили підвищення рівня володіння мисленнєвими операціями аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, абстрагування; здатності отримувати нові знання та способи дій; здатність бачити аналогії. Самостійно-творчого рівня досягли 21,0 % учнів ЕГ1, 14,7 % учнів КГ1, 21,9 % учнів ЕГ2 та 16,5 % учнів КГ2. Репродуктивно-активного рівня досягли 53,7 % дітей ЕГ1, 27,4 % дітей КГ1 та 55,2 % дітей ЕГ2 і 27,8 % дітей КГ2, оскільки кожна дитина набрала від 40 до 80 балів. Менше 40 балів набрано кожним із 25,3 % учнів ЕГ1 (для порівняння – 57,9 % учнів КГ1), 22,9 % учнів ЕГ2 (для порівняння – 55,7 % учнів КГ2).

Спостерігається позитивна динаміка прояву пізнавальної активності. Результати методики «Таємний лист» засвідчують факт збільшення кількості учнів експериментальних груп, які належать до репродуктивно-активного (71,6 % учнів ЕГ1, 72,9 % учнів ЕГ2) та самостійно-творчого (16,8 % учнів ЕГ1 та 17,7 % учнів ЕГ2) рівнів розвитку означеного показника. Діти активно здійснювали розшифровку листа, велика кількість із них її завершила. Лише окремі діти не виявили бажання виконувати запропоноване завдання. Це 11,6 % учнів ЕГ1 та 9,4 % учнів ЕГ2. Що стосується вихованців контрольних груп, то до репродуктивно-пасивного рівня відносимо 32,6 % учня КГ1 та 30,9 % учнів КГ2.

Аналізуючи результати виконання завдання «Логічні задачі», встановили, що у значної кількості учнів ЕГ2 підвищився рівень здатності до розмірковування: можливість бачити проблему, аналізувати умови завдання, здійснювати внутрішній план дій (8,3% учнів самостійно-творчого рівня (на констатувальному етапі – 3,1 % учнів), 31,3 % учнів репродуктивно-активного рівня (на констатувальному етапі – 8,4 %)). За результатами методики «Пошук невідомого предмета» дійшли висновку про збільшення кількості учнів ЕГ1, які ставлять запитання про призначення задуманого об'єкта (самостійно-творчого рівня досягли 7,4 % учнів (на констатувальному етапі – 2,1 %)), репродуктивно-активного – 29,5 % (під час констатувального діагностування – 6,3 %), у той час, як запитання про його тілесні властивості ставила значно менша кількість учнів (63,1 %) у порівнянні з констатувальним експериментом (91,5 %).

Кращу здатність до встановлення асоціативних зв'язків, відтворення слів у співвідношенні до загальної кількості слів, включення в роботу мислення творчої уяви за умови дефіциту інформації виявили вихованці ЕГ1 та ЕГ2 під

час виконання завдання «Піктограма». Самостійно-творчого рівня досягли 9,5 % учнів ЕГ1 та 10,4 % учнів ЕГ2 (на констатувальному етапі – 3,1 % і 4,2 % учнів, відповідно). 34,7 % учнів ЕГ1 та 36,5 % учнів ЕГ2 змогли відтворити 5-6 слів у співвідношенні до загальної кількості слів. Суттєво зменшилася кількість респондентів, які відтворили не більше 4 слів – 55,8 % учнів ЕГ1 та 53,1% учнів ЕГ2 (під час констатувального експерименту – 85,3 % та 82,3 % учнів, відповідно). Що стосується контрольних груп, можемо констатувати такі результати: самостійно-творчого рівня досягли 4,2 % дітей КГ1, 6,2 % дітей КГ2, репродуктивно-активного – 13,7 % дітей КГ1, 14,4 % дітей КГ2, репродуктивно-пасивного – 82,1 % учнів КГ1 та 79,4 % учнів КГ2, що суттєво не відрізняється від результатів констатувального експерименту.

Динаміка позитивних якісно-кількісних змін за показниками інтелектуально-діяльнісного критерію уможливилася завдяки використанню в навчально-виховному процесі початкової школи таких виховних заходів, серед яких: виставки дитячих робіт «Світле свято Великодня», «У майстерні юного художника», дитячий ранок «Прекрасне поряд – умій його відчуть», ігрова програма «Галерея фантазій», математичні вікторини, виготовлення колажів на тему «Умій побачити в звичайному незвичне», «Новорічні дива», творчий конкурс у малих групах «Пантоміма з казки», година творчості «У світі прекрасного», засідання предметних гуртків, інтелектуальний марафон, а також у їх ході таких вправ, як «Класифікація предметів», «Перелік можливих причин», «Порівняй», «Порівняй вчинки дійових осіб», «Світлофор», «Каталог асоціацій», «Уяви собі...», «Придумати бажання», «Гронування», метод «Синектика», «Пошуки сполучних ланок», «Фантастичні ситуації», «Комбінатор», метод фокальних об'єктів.

Результати проведеного тесту Вільямса засвідчують, що завдяки формувальному експерименту в учнів ЕГ1 та ЕГ2 активізувалися прояви самостійної творчої думки, спостерігалася незалежність мислення від стереотипів минулого досвіду, генерація значної кількості думок, оригінальні варіанти їх вирішення, точність думки в мовних проявах. Так, орієнтуючись на показники, подані в таблиці 2.1, ми дійшли таких висновків: самостійно-творчого рівня досягли 12,6 % респондентів ЕГ1, 12,5 % респондентів ЕГ2, 7,4 % респондентів КГ1 та 9,3 % респондентів КГ2; репродуктивно-активного – 36,8 % учнів ЕГ1, 38,5 % учнів ЕГ2, 13,7 % учнів КГ1, 13,4 % КГ2; репродуктивно-пасивного – 50,6 % учнів ЕГ1, 49,0 % учнів ЕГ2, 78,9 % учнів КГ1, 77,3 % учнів КГ2. Отримані дані засвідчують прогресивні зміни в експериментальних групах у порівнянні з контрольними.

Значно вищий рівень розвитку словесної креативності засвідчили вихованці ЕГ1 та ЕГ2 під час проведення завдання на закінчення тексту. Суттєво збільшилася кількість учнів, що здатні до вербального текстотворення, вміють зв'язно та чітко висловлювати свої думки (вказує на здатність словесно відтворювати процес отримання нового знання): самостійно-творчого рівня досягли по 6,3 % учнів ЕГ1, ЕГ2; репродуктивно-активного – 39,0 % та 40,6 % учнів, відповідно. Варто констатувати, що зменшилася кількість учнів експериментальних груп, які не змогли закінчити текст або його обсяг дуже

незначний: 54,7 % респондентів ЕГ1 та 53,1 % респондентів ЕГ2 (на констатувальному етапі 86,3 % респондентів ЕГ1 та 83,4 % респондентів ЕГ2). Здатністю самостійно й швидко здійснювати вибір кінцівки твору та його обґрунтовувати (альтернативність мислення) володіють учні самостійно-творчого рівня (18,9 % учнів ЕГ1, 18,8 % учнів ЕГ2, репродуктивно-активного – 53,7 % учнів ЕГ1, 55,2 % учнів ЕГ2). До репродуктивно-пасивного відносимо 27,4 % дітей ЕГ1 та 26,0 % дітей ЕГ2, 50,6 % дітей КГ1, 49,5 % дітей КГ2.

Означених позитивних зрушень вдалося досягти за допомогою організації таких виховних вправ: дитячих ранків «Прекрасні звертання», «Поетична скринька», засідань гуртка «Риторика» «Як товаришують думка і слово», «Слово – перлина думки», випуску стінгазети «Творче перо у школяра», дискусії «Чи треба вміти сперечатися?», засідань круглого столу «Конфлікт. Як його уникнути?», конкурсів творчого пера, творчої гри «Придумай назву», конкурсів-виставок виробів з природного матеріалу, динамічних виставок дитячих робіт «Морські фантазії», «Пори року очима художника», творчого конкурсу «Школа очима дітей», казкового ералашу «У світі казки чарівної», уявної подорожі в майбутнє, фестивалів «Калейдоскоп творчих думок», «Казкова феєрія», тижня винахідника «Веселий потяг», циклу виховних годин «Ситуація в ... », панорами творчих ідей, КВК «Кошик з ідеями», а також використання таких вправ: «Фантастичні ситуації», «Домалой мою думку», «Незвичайне використання речей», «Доповни речення», «Формулювання визначень», «Пошук спільного», «Безперервна шкала думок», «Пошук альтернативного способу дії», метод ПРЕС, «Дерево рішень», «Скомбінуй казку», «Склади речення».

Проаналізувавши отримані дані, слід підкреслити суттєві відмінності у рівнях розвитку творчого мислення учнів експериментальних груп після формувального етапу експерименту. Більша частина представників експериментальних груп належать до репродуктивно-активного (52, 4 %) та самостійно-творчого (14,1%) рівнів, репродуктивно-пасивний рівень складає 33,5 %. Що стосується учнів контрольних груп, то репродуктивно-активний рівень складає 32,8 %, самостійно-творчий – 10,4 %, на репродуктивно-пасивний припадає 56,8 %.

Одержані результати дають підстави стверджувати, що в експериментальній групі, де були впроваджені та реалізовані модель і психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів, значно підвищилася здатність учнів до вирішення проблем життєдіяльності, до реального оцінювання себе та свого творчого потенціалу, до ціннісно-сміслової регуляції своєї поведінки.

Список використаних джерел:

1. Лоюк О. В. Теорія і практика розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи : монографія / О. В. Лоюк. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – 216 с.
2. Румшинский Л.З. Математическая обработка результатов эксперимента / Л.З. Румшинский. – М.: Наука, 1971. – 192 с.